

ШТАМПА У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА О ПОЛИТИЦИ ЦРНЕ ГОРЕ У БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКОЈ АНЕКСИОНОЈ КРИЗИ

У вријеме анексионе кризе званични став и политика Црне Горе праћени су с великим интересовањем у штампи свих југословенских земаља, која је развоју догађаја у Црној Гори давала велики публицитет. У томе је предњачила Србија, која је пружала пуну подршку одлучном ставу Црне Горе у догађајима послије анексије. У овом прилогу изнијећемо укратко карактеристично писање појединих југословенских листова о црногорској политици тога доба.

Писање србијанске штампе

Сви утицајни србијански листови стално су пратили политичку ситуацију у Црној Гори и свакодневно информисали јавност о тамошњим догађајима. Независни лист „Политика“ објавио је 8. октобра 1908. године проглас књаза Николе црногорском народу и ноту црногорске владе европским велесилама.¹ Другог дана послије анексије „Политика“ је писала: „Београђани тражите рат и пљуните на један срамни мир. Тражите да влада одмах шаље свог представника у Црну Гору и да наступи одмах заједнички рад“.²

Обавјештавајући јавност о антиаустријским демонстрацијама у Црној Гори, „Политика“ у чланку од 28. септембра 1908. под насловом „Србија и Црна Гора“ доноси информацију: „Црногорци су на вијест о анексији одговорили камењем у прозоре онамошњег аустроугарског представника. Црногорски књаз

¹ „Политика“ 25. IX / 8. X 1908.

² Исто, 26. IX / 9. X 1908.

је одговорио непризнавањем Аустрије у стварима у којима је Берлински уговор наметнуо тугорство Монархије над Херцеговином". Даље се у чланку истиче да се Ерентал није надао да ће послје шпијунских сплетки, које су правили преко Настића — не би ли посвађали Црну Гору и Србију — доћи до таквог преокрета, да се оне у насталим догађајима — набу заједно" И даље: „Слободно је било критиковати један режим и то је чињено свугдје, па се чињело и у нашој државној породици; али је личност књажева остала увијек, као историјска личност, мила свима нама подједнако. Нека се ово добро зна и данас међу нама и нека се овим определијели цијело држање српске јавности према личности књаза и пјесника наше братске књажевине“ . . .³

О огорчењу које је настало у Црној Гори након анексије лист пише: „На прву вијест о анексији Босне и Херцеговине, Црногорци су почели да се сакупљају на Цетињу с оружјем у руци. Велике манифестације, које су послје тога настале, нарочито разбијање аустроугарског конзулата и спаљивање аустроугарског грба, показале су да у Црној Гори нико не преза ни од последње мере. Књаз Никола се није испољио против тога покрета, него је напротив стао на његово чело“ . . .⁴

„Политика“ је дала доста простора раду и одлукама ванредног засједања црногорске Народне скупштине.⁵ Црногорци масовно долазе наоружани у Цетиње и одлучно постављају захтев књазу: „Ти нас мораш да водиш у рат, господару!“⁶ писала је „Политика“

Раду црногорске Народне скупштине редовног сазива, а посебно дебати о интерпелацији групе посланика у вези с анексијом, дат је такође велики публицитет.⁷ „Политика“ је објективно обавијестила српску јавност и о преговорима који су вођени између црногорске владе и италијанског посланика на Цетињу, барона Сквитија, о тексту изјаве коју је црногорска влада требало да да у вези с признавањем анексије Босне и Херцеговине,⁸ као и званичном тексту те изјаве.⁹

„Самоуправа“, орган Радикалне странке, објављује међу вијестима из Црне Горе и ноту коју је црногорска влада упутила потписницима Берлинског уговора, у којој изјављује да анексију Босне и Херцеговине сматра самовољном повредом тога уговора. Лист опширно обавјештата своје читаоце о прогласу књаза Николе црногорском народу,¹⁰ као и о одлуци Народне

³ Исто, 28. IX/11. X 1908.

⁴ Исто, 29. IX/12. X 1908.

⁵ Исто, 1/14. X 1908.

⁶ Исто, 8/21. X 1908.

⁷ Исто, 11/24. I 1909.

⁸ Исто, 25. III/5. IV 1909.

⁹ Исто, 27. III/9. IV 1909.

¹⁰ „Самоуправа“, 25. IX/8. X 1908.

скупштине Црне Горе са ванредног засједања од 11. и 12. октобра 1908. године.¹¹ „Самоуправа“ посебно јавља о дочеку српског посланика Јовановића на Цетињу и његовом пријему код књаза Николе, и наводи да је књаз том приликом рекао Јовановићу да се у овим часовима заједничке опасности мора заборавити свака „расправа и омраза“ који су створили извјесни елементи. Он је био увијек увјерења — наводи дописник листа — да супруг његове миле блаженопочивше кћери није могао ништа рђаво намјеравати против њега. Ти неспоразуми су вјештачки. Србија може бити увјерена у братску љубав и помоћ Црне Горе: „Ваши болови су наши болови, ми смо браћа, као браћа се морамо помагати“.¹²

„Самоуправа“ опширно извјештава и о мисији Лазара Мијушковића у Петрограду у октобру 1908,¹³ па у свом уводнику од 29. октобра 1908. преноси писање бечке „Ноје Фраје Пресе“, да су црногорски топови окренути ка Котору и да бечки лист храбри Которане да због тога не паниче. Према оцјени уводничара „Самоуправе“, читави чланак бечког листа је исмијавање Црне Горе и њенога књаза, доказивање да балканска криза сад има сасвим други ток, да Русија неће да зна ни за Србију ни за Црну Гору, нити ће иједног свог човјека жртвовати за њих, а на рат и не помишља.

На крају уводника „Самоуправа“ пише: „Кад смо прочита-ли овај „Пресин“ чланак, ми смо и нехотице дошли на мисао: „Шта ли, Боже, „Нова Слободна Преса“ оволико доказује и оволико се мучи и труди — кад су тамо око Котора толика утврђења и кад се на Цетињу спрема да пише нова драма, како она то уверава“.¹⁴

„Самоуправа“ преноси и писање цетињске штампе, која демантује вијест, коју објављују берлинске „Фосове Новине“, да се књаз Никола показује спремним одрећи Србије и признати анексију Босне и Херцеговине, ако посредством Енглеске Црној Гори буде уступљен Спич, макар и под закуп.¹⁵

„Самоуправа“ је коректно објавила и садржину нота које је црногорски министар-предсједник Томановић упутио италијанском посланику барону Сквитију и аустроугарском посланику барону Куну, поводом признања анексије од стране Црне Горе, као и одговор барона Куна Томановићу.¹⁶

„Одјек“, орган Напредњачке странке, пратио је такође помно догађаје у Црној Гори и, поред осталог, писао о доласку

¹¹ Исто, 1/14. X 1908.

¹² Исто, 3/16. X 1908.

¹³ Исто, 6/19. X 1908.

¹⁴ Исто, 7/20. X 1908.

¹⁵ Исто, 21. I/3. II 1909.

¹⁶ Исто, 31. III/13. IV 1909.

посланика Јовановића у Цетиње, и његовом пријему код књаза. Писао је о огорчењу црногорског народа против Аустро-Угарске; као и резолуцијама које стално стижу књазу, у којима Црногорци траже рат.¹⁷

Бојкот аустроугарске робе у Црној Гори нашао је посебно мјесто на странама „Одјека“, као и наредба о увођењу царинске тарифе по општим царинским стопама на робу из Црне Горе, коју је потписао угарски министар-предсједник Векерле.¹⁸

„Трговински гласник“, новине београдске трговачке омладине, преноси интервјуе појединих црногорских министара страног штампи о припремама Црне Горе за рат.¹⁹

Под насловом „Измирење црногорских странака“, „Трговачки гласник“ пише: „У Црној Гори дошло је до измирења свих политичких странака. Нестало је странака и фракција. Црногорци су се сложили у једну велику политичку народну странку. Овом се измирењу црногорских странака приписује велика важност. Многи досадашњи владини противници постављени су на важна мјеста а неки враћени на своје старе положаје. Ово је без сумње велики добит за прилике у Црној Гори и сваки Србин може се искрено радовати, јер само у братској слози и заједничком раду лежи спас отаџбине“.²⁰

„Вечерње новости“, независни политички лист, поклања значајну пажњу митингу жена, одржаном 25. октобра 1908. године у Цетињу. Поводом тог догађаја лист пише: „Храбре Црногорке најодлучније су осудиле Аустрију, која је на тако подал начин отела од Срба Босну и Херцеговину. Напред, са заставама у руци, ишле су кћери књаза Николе — Ксенија и Вјера, те тиме још јаче подстицале дух и огорчење јуначких Црногораца противу грубог освајача — Аустрије. Слава Црногоркама“

„Вечерње Новости“ преносе из „Дејли Мела“ телеграм књаза Николе цару Николи: „До сада сам био покоран син Русије. Али, ако се не буде протестовало противу неправде учињене балканским Словенима, морам сматрати да је достојније да будем непокоран син“. „Вечерње Новости“ томе додају следећу вијест: „Телеграм, који је витешки владар вагда слободних црногорских брда послао руском министарству спољних послова, још је опширнији. По вијестима „Биржевија Вједомости“ овај телеграм гласи: „Ако петроградски кабинет не потпомогне правилне захтјеве Црне Горе односно територијалне компензације,

¹⁷ „Одјек“ 30. IX/13. X 1908.

¹⁸ Исто, 11/24 XII 1908.

¹⁹ „Трговински гласник“, 26. XI/9. XII 1908; 14/27. XII 1908.

²⁰ Исто 12/24 X 1908. — Ове су вијести доста произвољне, јер није дошло ни до каквог измирења међу политичким странкама у Црној Гори, нити су вршена постављања на нека важнија мјеста из редова опозиционе странке. Напротив, тада су се налазили у подгоричком казненом затвору сви прваци Клубашке странке.

Црна Гора ће се одлучити на невјероватан корак, а да притом не рачуна на помоћ Русије.”²¹

У уводнику под насловом „Ситнице из Црне Горе“ од 4. децембра 1908. лист објављује извјештај свог дописника из Цетиња: „Може се слободно рећи да је у Црној Гори престао сваки рад и сва трговина. Све је живо на ратној нози. Цетиње је пуно народа, депутације долазе из свих племена. Сви су ти људи дошли да се обавијесте; једни о формирању појединих батаљона и родова војске; други да од књаза приме чинове, које су раније имали у војсци; јер међу њима има велики број педесетогодишњих Црногораца, који су већ учествовали у неколико ратова и војска и правом треба да и овога пута буду на првом мјесту“. Лист даље пише о великом интересовању Црногораца за пут Јанка Вукотића у Београд и доласку племенских делегација на Цетиње ради информисања о његовом задржавању у Загребу. Дописник наводи захтјеве многих Црногораца да им књаз дозволи да одмах освете понижење које је приређено Вукотићу приликом његовог пута кроз Аустрију.²² У вези с држањем Албанаца и Муслимана лист пише: „Добоше напослетку и Арнаути са Улциња и Турци из Подгорице. Већина од њих официри у црногорској ношњи... Напред су носили једну турску и једну црногорску заставу. Испред вароши опалише из револвера да је изгледало као да смо у рату. Затим запевахе српске народне песме“. Књаз је примио делегацију и на њихову изјаву да ће у случају рата с Аустријом заједно ратовати са Црногорцима — наредио да им се даде оружје.

„Вечерње Новости“ доносе 31. октобра извјештај свог дописника са Цетиња, коме је књаз изјавио: „Бојим се да ови моји Црногорци, како су озлојеђени, не улете у битку као слепи и не гину лудо. Сваки ми ваља двадесет непријатељских војника“ Дописник закључује: „Овако храброг народа, овако одушевљеног, овако готовог на бој ја у своме веку нисам видео“.²³

Лист преноси и писање чешког дневника „Народни листи“ да су Црногорци спремни на рат, да су на Ловћену смјештени топови тешког калибра и окренути према Котору и Боки, а да су из Котора исељене породице официра и чиновника. Јавља да је кланац звани Дуга, који чини прелаз из Херцеговине у Црну Гору, јако утврђен. За његово чување — каже се даље — у Никшићу је смјештено 6.000 војника.²⁴ Овај лист такође преноси писање „Ноје Фраје Пресе“ из пера њеног дописника из Котора, који каже: „Свему црногорскоме мушком становништву раздао је оружје и муниција. Дуж целе црногорске границе раз-

²¹ „Вечерње Новости“ 17/30. X 1908. — Телеграме које наводимо нијесмо успјели наћи у архивама које смо истраживали. По свој прилици, уништени су са дијелом архива у I свјетском рату.

²² „Вечерње Новости“, 22 X/4. XII 1908.

²³ Исто, 31 X/13. XI 1908.

²⁴ Исто, 7 XI/20. XI 1908.

мештене су црногорске страже. У народу влада ратоборно расположење, иако у последње време није било ни нередица ни демонстрација противу Аустро-Угарске. Многи Црногорци, који су живели у иностранству, вратили су се у завичај²⁵ — А у „Вечерњим Новостима“ од 2. новембра објављен је књажев интервју, који је дао специјалном дописнику париског „Матен“-а, који је раније цитиран.

Цјелокупна српска штампа писала је с одушевљењем о мисији Јанка Вукотића у Београду, изузев „Радничких новина“ и левичарског „Звона“

Тек што је Вукотић након своје мисије напустио Београд, „Радничке новине“ су објавиле чланак под насловом „Бригадир Вукотић“. У овом се чланку између осталог каже: „Ми смо ових дана посматрачи једног невероватног примера. Београд „демократски“ изашао је као један човек из својих кућа, зграбио бакље и буктиње и већ неколико дана чини урнебесне овације изасланику књаза Николе, Јанку Вукотићу. То је главом онај Вукотић кога је целокупна наша штампа до прије месец дана узимала највише на нишан. Јанко Вукотић је доследан свога господара“ Будући да је садржајем чланка нанесена увреда и самом књазу Николи, управа града Београда забранила је број 124 „Радничких новина“ и црногорском Министарству иностраних дјела доставила инкриминисани чланак.^{25а}

А београдски лист „Звоно“ тим поводом пише: „Радујући се измирењу Црне Горе и Србије ми не можемо опростити онима који су избор чинили, што су, баш ову личност нашли да браћи својој пошаљу, код толико људи у Црној Гори“.^{25б}

Написан је и један памфлет након одласка Вукотића из Србије, који подсјећа на његову прошлост из доба „бомбашке афере“ у Црној Гори и оштро приговара српској јавности како му је могла припремити тако срдачан дочек у Београду.^{25с}

Писање хрватске и далматинске штампе

Од свих листова у банској Хрватској „Обзор“ је највише и најопширније писао о догађајима у Црној Гори. Овај лист је веома често преносио изводе из стране штампе, а поготову аустроугарске, који су се односили на ситуацију у Црној Гори. Тако, нпр. преноси и писање „Ноје Цајтунга“ из Беча — како је министар Ерентал у своме меморандуму цару Фрању Јосифу изложио циљеве своје политике, у коме између осталог наводи

²⁵ Исто.

^{25а} Број 124 „Радничких новина“ је забрањен. АЦГ, МИД, бр. 6015, 3/16. IX 1908.

^{25б} „Звоно“, 11/24. X 1908.

^{25с} Исто, 14/27. X 1908.

да је тзв. цетињском афером²⁶ разбијен споразум српско-црногорски и књаз Никола придобијен за Аустро-Угарску.²⁷ Осврћући се на догађаје у вези са Црном Гором лист пише да је Ерентал већ 10. октобра изјавио у делегацијама да је Аустро-Угарска већ ступила у преговоре са другим земљама да се напусте ограничења у вези са чланом 29. Берлинског уговора која се односе на Црну Гору и њено приморје.²⁸

Лист обавјештава о антиаустријским демонстрацијама у Бару и демолирању темошњег аустријског конзулата од стране Црногораца, и објављује вијести са Цетиња којима се демантује да је кнез Никола ишао у Бар наводно да се извини аустријском конзулату због тамошњих демонстрација.²⁹

„Обзор“ опширно извјештава и о мисији Лазара Мијушковића у Петрограду и објављује разговор који је Мијушковић водио са једним новинаром.³⁰ Њему је између осталог рекао: „Наша мала држава стајала је увијек као авангарда у сваком словенском покрету. Питање о анексији Босне и Херцеговине је питање о животу и смрти братске нам Србије. Тој држави пријети велика опасност. Наши народни представници, чланови парламента српског и црногорског, упознали су ову опасност садашњег момента и сазвали цијели низ вијања о потребној координацији политичких сила као и о том да се означи даље дјеловање“ Лист објављује вијест да ће Мијушковића примити цар Никола II.³¹

„Обзор“ јавља о измирењу политичких странака у Црној Гори и том измирењу придаје велику важност. Чланови црногорске владе, желећи да покажу искреност према својим досадашњим противницима, поставили су на нека најважнија државна мјеста неколико својих противника — пише лист.^{31a}

Лист опширно обавјештава хрватску јавност и о ванредном засједању црногорске Народне скупштине и ставу који је она заузела поводом анексије. А поводом војних припрема у Црној Гори „Обзор“ пише: „На Цетињу држе да се мобилизација црногорске војске може провести у два дана, тим више, што ће и Црногорке у њој судјеловати, пошто ће их се употријебити за допрему живега и муниције“.³²

Лист 27. октобра доноси интервју свога дописника с Томановићем. На мој увод — пише дописник — да сам дошао у ово бурно доба информисати се о држању књажевине Црне Горе одвратио је министар: „Да! заиста! Садашње је стање врло на-

²⁶ Мисли се на бомбашку аферу.

²⁷ „Обзор“, бр. 276, 7. X 1908.

²⁸ Исто, бр. 280, 11. X 1908.

²⁹ Исто, 23. X 1908.

³⁰ „Обзор“ не наводи у своме чланку име тог новинара.

³¹ „Обзор“, бр. 197, 28. X 1908.

^{31a} Види фусноту 20.

³² „Обзор“, бр. 287, 18. X 1908.

пето због неправде која је задесила књажевину и сво Српство. Никада се нама није десила толика неправда, нити смо икада били толико немилеци потиснути, као овај час... Оно што је избило у вијест да Црна Гора тражи као компензацију Новопазарски Санџак не одговара истини. Ми на то ни у сну не мислимо и прозирна је након ширења ових гласина и кад се је почело говорити да је кнез господар писао цару руском и тражио Санџак као одштету, одмах сам ове гласове нојодлучније демантовао... Споразум између нас и Србије је потпун. Ми смо се у свим питањима споразумјели, у свему смо једно. Старе смо зајевнице, које су најалост постојале, заборавили“. Говорећи о тренутном ставу Црне Горе Томановић је рекао: „Кнез-господар и влада његова миримо у колико је могуће народ, па смо увјерени да од наше стране неће доћи до каквог конфликта јер наш је уплив велик и дисциплина у народу развијена. Наш је народ свјестан своје дужности, знаде тешки односно очајни положај своје домовине и у тој свијести и у том увјерењу ће се борити — сигуран у побједу својих мишица. Што се тиче загребачке афере бригадира Вукотића — рекао је даље Томановић — та нас је врло збунила и неугодно нас се дојмила. Ја сам читав један дан крио ту вијест пред народом бојећи се злих посљедица... Ето како се ради противу нас — па онда немојте се чудити ако с Ловћена пукне пушка — за отаџбину“.³³

Пишући о ратничком расположењу у Црној Гори овај лист изражава сумњу у успјех црногорске војске, уколико дође до рата с Аустро-Угарском. „И највећи ће оптимисти признати“ — пише „Обзор“ 1. новембра — да је конфликт између Црне Горе и Аустрије неизбежан... Црна Гора располаже данас са 50—60 хиљада ратника одушевљених и спремних за бој. Сваки ће се борити као лав. Ипак крај свега тога не постоји никаква нада на успјех. Ова би се мала војска могла успјешно бранити од далеко већег непријатеља, али у овом се случају Црна Гора налази у навали. Црна Гора ће морати навалити и покушати пријећи границу херцеговачку и далматинску... Али једини успјех Црногораца могао би бити бомбардовање Котора али заузеше самог Котора, као и Боке Которске, врло је двојбено. Ми добро схватамо, како сами Црногорци веле, њихово „управо очајно“ садашње стање, али крај свега тога неможемо појмити ратничку, страст, која овај час и у садашње вријеме нипошто не одговара сврси нити може бити од успјеха“.³⁴

„Обзор“ сматра да су ратничко расположење у Црној Гори против Аустро-Угарске створили тамошњи политички фактори, па с тим у везе 6. новембра доноси чланак под насловом „Стање у Црној Гори“, у коме пише да се политички кругови у Црној Гори налазе у најнезгоднијем и најнеповољнијем поло-

³³ Исто, бр. 296, 27. X 1908.

³⁴ Исто, бр. 310, 1. XI 1908.

жају, јер су позвали црногорски народ на оружани отпор, на ратничку акцију против Аустро-Угарске. „Воља и тежња за ратом продрла је сада у најшире кругове и власт, која је у први мах ову страст сама успирала, мора данас с њоме рачунати и могуће против своје воље и осведочења праве потребе правити све ратне припреме да не дође са властитим својим народом у сукоб да не раздражи против себе своје властито јавно мњење“

И даље: „Ни Русија ни Италија нијесу данас спремне да подупру ратну акцију Црне Горе. То је сада на Цетињу свима познато и сада већ виде да је бојни крик био преурањен. Али шта с народом? Сваки је Црногорац наоштрио свој нож, приредио пушку и самокрес и окрпио опанке. С тога се ратне припреме настављају у истој мјери како су започете, да се народ забави и неуспјех у иностранству прикрије. Под притиском јавног мњења, наставља власт у Црној Гори ратне припреме, које су поред сваког очекивања уперене понајглавније против сусједне далматинске обале, док се на херцеговачкој граници спрема све на одбрану. Према оваквом расположењу једва ће власт бити кадра, ако буде најозбиљнији хтјела, да спријечи сукоб који се овај час управо чини неизбежним“.³⁵ Очито, „Обзор“ није задовољан ратничким расположењем у Црној Гори, па сматра да такво стање није требало да наступи због негативних политичких и војних последица за саму Црну Гору.

„Цетињски вјесник“ замјерио је „Обзору“ што „изражава бојазан због силне ратоборности у Црној Гори, која ће, веле, бити кобна по нашу земљу, пошто ће се она напразно свршити. Ми смо захвални „Обзору“ — пише „Цетињски вјесник“ — „што толико брижи о нашим приликама али и крај тога не може а да не истакнемо како је њихова бојазан сувишна“.³⁶

„Обзор“ 27. октобра преноси изјаву Томановића једном страном дописнику, након повратка из Рима: „Са задовољством морам говорити о искреном пријему код италијанског министра спољних послова Титонија али о нашем разговору морам ћутати. Србија и Црна Гора, Босна и Херцеговина сачињавају народно јединство. Ми тражимо независност Босне и Херцеговине са гувернером кога би велике слике поставиле. Ако ово не би било могуће, онда ћемо доћи до очајања. Држим да Европа неће толику неправду учинити. Ми не тражимо оштегу на рачун Турске, јер је наш кнез султанов пријатељ“.³⁷ Лист такође јавља о војним припремама Аустрије против Црне Горе, да је паробродарско друштво „Унгаро-Кроата“ добило брзојавни налог од војних власти да држи у ријечној луци припремне бродове за превоз 8.000 момака у јужну Далмацију.³⁸

³⁵ Исто, бр. 316, 6. XI 1908.

³⁶ „Цетињски вјесник“, бр. 39, 1/14. XI 1908.

³⁷ „Обзор“, бр. 296, 27. X 1908.

³⁸ Исто, бр. 332, 2. XII 1908.

„Обзор“ објављује и вијест да је црногорска влада упутила потписницима Берлинског уговора ноту којом тражи да јој Аустро-Угарска уступи Спич. Аустроугарски посланик није хтио примити ту ноту, пише лист. Да би оспорила право Црне Горе на Спич, бечка се штампа позива на Берлински уговор, чему се сваки Црногорац насмијешко и упитао се — гдје је Белински конгрес био када је проглашена анексија Босне и Херцеговине.³⁹

„Обзор“ је дао простора и одлучи црногорских трговаца о бојкоту аустроугарске робе у Црној Гори. С тим у вези пише да је због тога аустроугарско паробродско друштво прекинуло везу са Баром и Улцињем. Складишта у Трсту су пуна транзитних поштиљака, која се услед бојкота све више гомилају.⁴⁰

„Обзор“ је доносио вијести и о реаговању црногорске јавности на аустро-турски споразум. С тим у вези лист под насловом „Акције Црне Горе у Цариграду“ пише да је црногорски представник у Цариграду протестовао код Порте због споразума Турске с Аустро-Угарском. „Црна Гора се тужи на невјерну Турску, која је, уз обећање да ће подупријети захтјеве Србије и Црне Горе, тражила да се Црна Гора не упушта у ратне акције, а сада Турска склапа споразум с Аустро-Угарском и то за новац. Због тога је посланик Црне Горе изјавио Теуфик-паши да се Црна Гора од сада сматра посве слободном за будуће акције“.⁴¹ Дана 23. I 1909. лист објављује вијест о говору Томановића у Скупштини и ставу Скупштине, која је својом Резолуцијом одобрила поступак владе.⁴² У броју од 3. марта 1909. лист извјештава да је Црна Гора спремна за рат и да је код Спича већ концентрисано око 10.000 људи. Књаз опомиње Црногорце да сваки мора бити приправан за рат.⁴³ Лист такође обавјештава јавност да је из Херцеговине прешло у Црну Гору неколико истакнутих Херцеговаца, међу којима и познати херцеговачки првак Митар Говедарица.⁴⁴

У броју од 16. априла „Обзор“ јавља да су школе у цијелој земљи затворене и да је сва младеж изнад шеснаест година снабђевена оружјем. „Ратно је расположење тако велико да је управо немогуће замислити на рат раздражено пучанство од тога опет одвратити“.⁴⁵

„Обзор“ је обавјештавао своју јавност и о преговорима између италијанског посланика у Цетињу и црногорске владе око изјаве коју она треба да да у погледу признања анексије.⁴⁶

³⁹ Исто, бр. 341, 11. XII 1908.

⁴⁰ Исто, бр. 359, 31. XII 1908.

⁴¹ Исто, бр. 21, 21. I 1909.

⁴² Исто, бр. 23, 23. I 1909.

⁴³ Исто, бр. 52, 3. II 1909.

⁴⁴ Исто, бр. 58, 9. III 1909.

⁴⁵ Исто, бр. 75, 16. IV 1909.

⁴⁶ Исто, бр. 76, 17. IV 1909.

„Покрет“, лист хрватских напредњака, такође је опширно информисао јавност о догађајима у Црној Гори: о одјеку анексије, о ставу црногорске Народне скупштине и владе против анексије, о ратним припремама и ратном расположењу, о митинзима у Цетињу и другим мјестима, о преласку Херцеговаца у Црну Гору, о доласку Црногораца из иностранства, о мобилизационим мјерама. Објављивао је и интервјуе које су његовим дописницима давали представници црногорске владе и поједине истакнуте црногорске војводе и сл.⁴⁷

„Србобран“, лист Српске народне самосталне странке у Хрватској (група Светозара Прибићевића), није доносио скоро никаквих вијести из Црне Горе за вријеме анексионе кризе. Он је заузео веома оштар став против књаза Николе и Томановићеве владе за вријеме цетињског судског процеса 1908. године, па, по свој прилици, ношен и даље таквим осјећањима, није желио да објављује никакве вијести из Црне Горе. Коментаришући тај мук „Србобрана“, „Цетињски вјесник“ пише: „Да је требало кидисати на Црну Гору и њенога господара — ха, како би му се девето срце у грудима заиграло. Овако, што је било? Ништа. Аустро-Угарска прогласила нешто мало анексијице. Ситна посла“.⁴⁸

Црногорска штампа је због тога критиковала и осталу српску штампу у Хрватској и Словенији, наводећи да се више интересује за своје унутрашње проблеме него ситуацијом на Балкану коју је изазвала анексија Босне и Херцеговине.⁴⁹ „Држање српских листова, ван књажевине (мисли и на Црну Гору и на Србију — наша примједба) послије изречене анексије над Босном и Херцеговином изненађује нас. Дошљедно темпераменту који су ти листови досад показали, било је очекивати да ће се српска душа у њима прогласом анексије претворити у Црно Море које ће валовима својим шибати на све стране, кад овамо, и та душа, која је досад дизала на једну буру у питањима обичним и свакодневним — претворила се у мртво море, пошто је анексија проглашена. Ни бола, ни јаука, ни наде, ни утјехе, за нијемили као вјековно стијење. Ни толико суза колико су пролили када је Енглеска анектирала Трансвал и Оренџ“.⁵⁰

Од свих југословенских листова у Аустро-Угарској највише простора догађајима у Црној Гори за вријеме анексионе кризе давало је „Наше јединство“, лист који је излазио у Сплиту, а чији је уредник и издавач био Анте Стражичић. У њему је објављено око 130 чланака који се искључиво односе на Црну Гору.⁵¹

⁴⁷ „Покрет“, бр. 272, 25. X 1908, године, бр. 285, 8. XI 1908.

⁴⁸ „Цетињски вјесник“, бр. 27, 11. X 1908.

⁴⁹ Исто, бр. 29, 13. X 1908.

⁵⁰ Исто, бр. 30, од 17. X 1908. — Ради се о покрајини Орање и Јужноафричкој Републици, коју су Енглези покорили за вријеме бурског рата.

⁵¹ Посједујемо фотокопије свих тих чланака.

„Наше јединство“ је писало детаљно о свим збивањима у Црној Гори: о одјеку анексије, о антиаустријским демонстрацијама на Цетињу и митинзима у осталим крајевима Црне Горе, о ратним припремама, о мисијама Вукотића у Београду и Цариграду, Томановића у Риму, Поповића у Паризу, Мијушковића у Петрограду, о афери са Вукотићем у Загребу, о намјераваном доласку Миловановића у Цетиње, о дипломатској активности Црне Горе у вези са Спичем, о компензацијама, о аустро-турском споразуму и о догађајима у Црној Гори у завршној фази кризе. Лист доноси вијести са првог митинга у Цетињу — да су том приликом ношене слике енглеског краља Едварда и да се са највећим одушевљењем клицало Русији, Енглеској и Француској, књаз је тада рекао да је анексија за Црну Гору тешки догађај и изјавио: „Црногорци! Траг му се затро који се у овоме часу не покаже достојан својих предака“.⁵²

Преносећи своје утиске дописник листа овако описује стање у Црној Гори: „У свој Црној Гори је највеће ратно расположење. Не има тога да их умири... Све је спремно да гине. Узалуд, уз сва упозорења да би то било зло за Србију и за Црну Гору“ Дописник на крају закључује: „Ја се бојим, ако им Европа на Конгресу не изађе у сусрет са компензацијама, да ће бити рата“.⁵³

Лист „Смотра далматинска“, који није био пријатељски расположен према Црној Гори (излазио је у Задру на српскохрватском и италијанском језику), повремено је обавјештавао јавност о догађајима у Црној Гори, преносио вијести бечког дневника „Ноје Фраје Пресе“ о реаговању владе Црне Горе на извршену анексију Босне и Херцеговине, цитирао ноту коју је црногорска влада упутила потписницима Берлинског уговора с коментаром одредби чл. 29. Берлинског уговора које се односе на Црну Гору. Лист обавјештава своје читаоце о једногласној одлуци црногорске Народне скупштине којом она даје повјерење црногорској влади и оставља јој потпуно слободне руке у акцију за одбрану части Црне Горе.⁵⁴

Лист у броју 85 обавјештава јавност о забрани (од стране Царевинског вијећа у Бечу, а у договору са краљевском угарском владом) увоза оружја, муниције и ратног материјала сваке врсте у Србију и Црну Гору, као и њиховог превоза преко ових земаља. Под ову забрану спадају и све пошелке које су непосредно упућене за Србију и Црну Гору или о којима се с правом може претпоставити да ће посредно стићи у те државе.⁵⁵

Лист 10. децембра даје опширне изводе из изјаве у којој је црногорски дипломатски опуномоћеник у Цариграду Грегковић подвукао да је главни захтјев Србије и Црне Горе да добију

⁵² „Наше јединство“, 24. X 1908.

⁵³ Исто, 31. X 1908.

⁵⁴ „Смотра далматинска“, бр. 82, 14. X 1908.

⁵⁵ Исто, бр. 85, 24. X 1908.

комад земље од Аустрије који ће их територијално спојити, а тиме закрчити пут Аустро-Угарској на исток, да се прогласи аутономија Босне и Херцеговине па макар и под суверенитетом Хабзбурговаца, тако да буду независне од Беча и Пеште или Делегација. Испуне ли се ови захтјеви, истиче према писању листа даље Греговић, мир ће бити сачуван. У противном, Црна Гора и Србија ће се борити до посљедњег човјека. Црна Гора може сама дићи четрдесет хиљада војника, на које у случају рата Аустрија треба да упути 250.000 војника, од којих најмање 50.000 неће више видјети своје домовине. Ако Аустрија жели побједити, то би била Пирова побједа — закључује лист о Греговићевој изјави.⁵⁶

Лист јавља да су у Бечу и Пешти 23. децембра објелодањене владине наредбе којима се на увоз из Црне Горе примјењују аутономне царине. Лист даље истиче да је ова наредба аустријске и угарске владе посљедица наредбе издане у Црној Гори, по којој се на увоз из оних држава које нијесу закључиле трговински уговор са Црном Гором имају примјењивати максималне тарифе.⁵⁷

Због тога је Црна Гора одлучила да се оријентише на италијанско тржиште. Посљедица је тога царинског рата између Аустрије и Црне Горе, коментарише даље лист, да су цијене животних намирница знатно повећане. Лист даље пише како је влада Црне Горе жељела да и мухамеданце привуче у војну службу, али јој то није пошло за руком. У Улцињу, муслимани не само да су се одупрли примити оружје, већ су одбили да ступе у локалну службу, као нпр. у интендантску или санитарску. Лист даље наводи да су једино Арнаути у Бару примили оружје.⁵⁸

„Далматинска смотра“ од 3. јануара 1909. године упознаје јавност са изјавом Греговића, који се потужио код Порте да она ради да се споразумије с Аустро-Угарском. Он је при том изјавио да је Турска обећала да ће код Аустро-Угарске испословати неку одштету за Црну Гору и да се Црна Гора једино ради тога склонила да не наруши мир. Сада се Аустрија и Турска намирјују новцем, а то је, каже Греговић, свакога на Цетињу веома неугодно дирнуло. Коментаришући Греговићеву изјаву лист истиче да о томе до сада није ништа познато, па се са чуђењем пита — да ли је могуће да је турски министар изјавио да су такви услови били постављени. Напротив, настивља лист, у експозеу великог везира у парламенту истакнуто је да су Србија и Црна Гора тражиле савез са Турском за случај рата, али их је он умирио и упутио на конференцију. Да Србија и Црна Гори нијесу послушале њене савјете, као и савјете великих сила,

⁵⁶ Исто, бр. 87, 30. X 1908.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто, бр. 2, 5. I 1909.

наставља даље лист, пошли би у сусрет великој катастрофи. „Да како да се мора бити на опрезу и бдити, и ако је сасма вјероватно да та поновна ратна вика није искрена, већ да Србија и Црна Гора мисле овом виком кога уплашити, али се у томе варају“, закључује лист.⁵⁹

У расплету анексионе кризе овај лист је објавио ноту црногорске владе аустро-угарском министру-резиденту на Цетињу, као и одговор аустроугарске владе на поменућу ноту.⁶⁰

Лист је при том изоставио да објави ноту црногорске владе европским великим силама.

„Народни лист“, који је такође излазио у Задру, пише са извјесним симпатијама о политици Црне Горе за вријеме анексионе кризе. Лист истиче да „оваква анексија Босне и Херцеговине, у данашњим приликама, без сумње је ударац за јужно словенство, али тај ударац можемо и да много ублажимо, ако словени ове Монархије, а у првом реду ми на њеном југу, будемо знали израбити свој положај и бројно појачање“.⁶¹

„Народни лист“ обавјештава јавност о ванредном засједању црногорске Народне скупштине и њеној одлуци да даде пуно повјерење влади у одбрани интереса и части Црне Горе. Затим цитира ноту црногорске владе упућену великим европским силама, обавјештава јавност о демонстрацијама у Цетињу против Аустро-Угарске, истиче да су демонстранти разлупали прозоре на аустроугарском посланству, да се због тога догађаја књажевић Мирко извинио аустроугарском посланику. У листу се даље истиче да су манифестанти носили енглеску заставу и слику енглеског краља Едуарда. На скупу који су манифестанти одржали под ведрим небом донесена је резолуција у којој се протестује против анексије Босне и Херцеговине и изражава захвалност Енглеској, која подржава Црну Гору и Србију. Телеграмским путем је енглески министар спољних послова Греј обавијештен о садржини резолуције, закључује на крају лист.⁶²

„Народни лист“ 19. октобра пише да је оптимизам који је владао првих дана након анексије Босне и Херцеговине у погледу одржавања међународне конференције почео да попушта, а на хоризонту се већ појављују крваве контуре међународних заплета. Коментаришући првобитни програм међународне конференције, лист констатује да су проблеми и превише тешке нарави. „Србија и Црна Гора траже компензације, траже комад територија који би их спајао и који би тиме Србији отворио слободан пут на море. Тај комад треба отргнути или Аустро-Угарској од анектираних покрајина или Турској од Новопазарског Санџака. Да ће Аустрија пристати на ампутацију послјије fait accompli-а, тешко је претпоставити, јер се ту не би радило

⁵⁹ Исто, 23. I 1909.

⁶⁰ Исто, бр. 29, 10. IV 1909.

⁶¹ „Народни лист“, бр. 81, 9. X 1908.

⁶² Исто, бр. 83, 15. X 1908.

само о територијалном губитку него и о угледу. А сигурно неће привољети ни Турску, да она увијек плаћа диференције европских држава. Па било би и превише иронично, кад би конференција потакнута од Енглеске, која је бучно устала за заштиту интегритета Турске, свршила тиме да се Турској отме Нови Пазар, повраћен јој сада као некаква накнада за дефинитивно изгубљене замље Босну и Херцеговину.⁶³

Пишући о антиаустријским демонстрацијама у Бару и навали масе на аустријски конзулат, којом је приликом једва умакао аустроугарски конзул са супругом, лист констатује да су због тога догађаја у барске воде биле одмах упућене крстарице „Надвојвода Фердинанд“ и „Св. Ђорђе“ са шест терцијара.⁶⁴

У истом броју лист опширно пише о незгоди која је задесила бригадира Јанка Вукотића у Загребу, о његовом хашпењу, затим о протесту који је он упутио барону Еренталу, његовом поновном задржавању у Земуну од стране полиције и величанственом дочеку који му је приређен у Београду.⁶⁵

У чланку под насловом „Црна Гора се наоружава“ дописник из Скадра јавља да су сви Црногорци који се сада налазе у Црној Гори од 15 до 60 година примили оружје. Затим наставља да су муслимани — црногорски поданици примили оружје под условом да неће ратовати против вјере Мухамедове. Наредно им је да се сваки војник за најкраће вријеме има снабдјети најнужнијим стварима за рат. Лист даље наставља да је Црна Гора до сада тражила помоћ споља да ратује против Аустро-Угарске, а сада, на жалост, мораће се бранити, јер два кантона у Албанији, Миридити и Малесија, траже од Црне Горе Подгорицу, Бар и Улцињ. Лист закључује да се сада Црна Гора налази у великој опасности, јер растеже своје војне снаге тиме што врши појачање према Подгорици и читавој источној гра, ници.⁶⁶

„Народни лист“ од 9. новембра објавио је говор који је Јурај Бијанкини одржао на сједници делегација у Будимпешти 27. октобра. Он поздравља изјаву коју је барон Ерентал дао у Одбору за спољне послове када се одлучило одустати од неких одредаба чл. 29. Берлинског уговора, које су ограничавале суверена права Црне Горе. Изјава Ерентала је поздрављена са радошћу, а особито од стране југословенских делегата, рекао је даље Бијанкини. „Ми бисмо само жељели да симпатије наших државника према Црној Гори набу нешто реалније изражаја, него у приволи, да та мала држава може носити ратну заставу и вршити лучко и здравствено редарство дуж своје обале. И према Црној Гори ми стојимо на становишту, да морамо подупријети њен господарски развој и да морамо с њом гајити, нај-

⁶³ Исто, бр. 84, 19. X 1908.

⁶⁴ Исто, бр. 87, 29. X 1908.

⁶⁵ Исто, бр. 89, 5. XI 1908.

⁶⁶ Исто.

боље пријатељске одношаје“, рекао је на крају свог говора Бијанкини.⁶⁷

Лист обавјештава јавност да је црногорска влада упутила потписницима Берлинског уговора ноту с меморандумом, тражећи да јој се уступи Спич (Сутоморе) и укину ограничења чл. 29. Берлинског уговора. У ноти и у меморандуму наглашава се да Црна Гора тим сепаратним захтјевом нипошто не намјерава тангирати друге „компензације“, него ће их тражити поводом анексије Босне и Херцеговине, која је повриједила животне интересе Црне Горе и Србије. Лист даље коментарише на какво је реаговање бечких званичних кругова наишао црногорски дипломатски демарш, те да се Аустро-Угарска неће упуштати у расправу о тој ствари. У бечким званичним круговима, наставља лист, поступак црногорске владе се сматра нечувеним, и када би црногорска влада остала при своме захтјеву у Бечу би се сматрало да се ради о свјесном пркошењу. Спич није никада припадао Црној Гори, а Берлинским уговором је додијељен Аустро-Угарској након што се ондашње становништво изјаснило против Црне Горе, закључује лист резоновања Беча.⁶⁸

Поводом образовања коалиционе владе у Србији са Стојаном Новаковићем на челу лист пише да је црногорски књаз Никола упутио краљу Петру телеграм у коме му честита на повољном рјешењу унутрашње кризе, поздравља нову владу и наглашава јединство и слогу између Црне Горе и Србије у насталим догађајима.⁶⁹

„Народни лист“ од 6. априла цитира телеграм који је листу „Ноје Фраје Пресе“ упутио његов дописник из Београда, у коме стоји да се тамо говори да је црногорска влада јавила српској влади да она не може прихватити савјете великих сила, већ да ће књаз Никола узети у своје руке српско питање и да га неће напуштати док не буде удовољено српским захтјевима. Кад би се ове гласине обистиниле — пише бечки лист — то би значило да књаз Никола хоће да искористи свој тренутак да би задао ударац династији Караборђевића.⁷⁰

У истом броју се наставља да ће и на Цетињу представници великих сила, исто као у Београду, посредовати да и Црна Гора даде сличну изјаву какву је дала Србија. Вјероватно ће тај корак у име Европе предузети Италија, која данас има највише уплива на Цетињу. Италијанска влада, пише даље лист, настоји да преко свога посланика умири црногорску владу, да се прилагоди држању Србије и колективној ноти великих сила. Италијански посланик на Цетињу Сквити сматра да ће књаз Никола модификацијом чл. 29. Берлинског уговора постићи огроман ус-

⁶⁷ Исто, бр. 90, 9. XI 1908.

⁶⁸ Исто, бр. 96, 30. X 1908.

⁶⁹ Исто, бр. 17, 27. II 1909.

⁷⁰ Исто, бр. 38, 6. IV 1909.

пјех, који ће у земљи и код народа добро доћи. Лист на крају истиче да су на Цетињу забринути због држања Арбанаса, који су због измјене чл. 29. Берлинског уговора силно узрујани. И вијести из Албаније, пише лист, указују да ће се Арбанаси силно одупријети измјенама чл. 29.⁷¹

Штампа у Словенији

Сви словеначки листови су доста писали о анексији Босне и Херцеговине. О догађајима у Црној Гори, међутим, писали су само повремено.

„Словенац“, орган Словенске католичке странке, у броју од 8. X 1908. године објављује вијест да је у Цетињу поводом анексије Босне и Херцеговине одржан велики протестни митинг. Лист пише да је између Црне Горе и Србије постигнут споразум у циљу одбране заједничких интереса који су угрожени анексијом Босне и Херцеговине. Лист даље јавља да је књаз Никола објавио проглас црногорском народу у којему нема пријетњи на рачун Аустро-Угарске, већ се више изражава бол због анексије.⁷²

Овај лист — познат по својој аустрофилској политици, у броју од 28. X 1908. године, под насловом „Делегати др, Шуштершич^{72а} и Бијанкини^{72б} о анексији“ јавља да је др Шуштершич у пленуму аустријске делегације 27. октобра 1908. године дао изјаву да Словенци поздрављају анексију Босне и Херцеговине која уопште не представља кршење Берлинског уговора, јер Србија и Црна Гора нијесу тангиране одредбама тога уговора.

Шуштершич је, јавља лист, послао министру Еренталу честитку на суздржљивости поводом ратоборне акције Србије и Црне Горе. У честитки се истиче да је будућност Монархије уистину будућност југословенских народа који су тијесно повезани са историјом Монархије.⁷³

Али, јављали су се у Словенији, иако у мањини, и гласови против анексије. Тако је у Љубљани 5. децембра 1908. године одржан збор коме је присуствовало око 1.505 грађана. На пред-

⁷¹ Исто.

⁷² „Словенац“, 9. X 1908.

^{72а} Шуштершич Иван био је припадник католичке Словеначке људске странке. Од 1905. био је посланик Царевинског вијећа у Бечу. Шуштершич је рјешење југословенског питања тражио у оквиру Хабзбуршке монархије.

^{72б} Бијанкини Јурај био је посланик далматинског Сабора пуних четрдесет година. Од 1882. до 1918. посланик је Царевинског вијећа у Бечу. 1893. године иступио је из саборског клуба хрватске Народне странке и основао посебни „Хрватски клуб“ који се касније стопио с правацима. Био је уредник „Народног листа“.

⁷³ „Словенац“ 28. X 1908.

лог Грегора Жерјава, једног од вођа словеначких младолиберала, усвојена је Резолуција којом се аустријска влада позива да отклони опасност рата са Србијом и Црном Гором. „Противни смо с начелнога и хуманогa становишта рату са Србијом и Црном Гором, нарочито још и са разлога што би он био уперен против народа са којим нас везује братска крв“ Србији и Црној Гори треба дати територијалне компензације — стоји даље у тој Резолуцији. На крају Резолуције се каже: „Докле се споразумно не ријеши спор са Србијом и Црном Гором нека „Народна свеза“ (заједнички клуб свих југословенских посланика Словенаца, Срба и Хрвата у бечкоме парламенту) у питању анексије заузме строго опозиционо становиште“.⁷⁴

Писање војвођанске штампе

Новосадска „Застава“, лист Народне радикалне странке, доносио је с времена на вријеме вијести о стању у Црној Гори поводом анексије Босне и Херцеговине. Он је доста преносио и вијести стране штампе — поготову аустроугарске и њемачке, о догађајима у тој земљи.

„Застава“ 26. октобра извјештава да је црногорска влада изјавила да се сматра ослобођеном од члана 29. Берлинског уговора, а неколико дана касније објављује вијест⁷⁵ да је у Никшићу одржан велики збор на коме је било много Херцеговаца. На збору је донесена Резолуција у којој се изражава спремност за рат против Аустро-Угарске.⁷⁶

„Застава“ јавља и о ставу Мислимана у Црној Гори и тим поводом пише да су црногорски Муслимани тражили од владе да им додијели оружје, што је влада прихватила, и већ се уписало 14.000 војника Муслимана.⁷⁷ Лист доноси вијести о војним припремама у Црној Гори, постављању тешких топова на Ловћен и у Дуги, према Херцеговини.⁷⁸ „Застава“ објављује вијести и о доласку многих Црногораца на Цетиње који од књаза траже да их поведе у рат против Аустро-Угарске,⁷⁹ као и изјаву књаза Николе њеном цетињском дописнику на питање да ли постојећу ситуацију сматра озбиљном: „Смаграм и морам да вам признам да се стидим кад треба своме слуги у очи да погледам“.⁸⁰

⁷⁴ „Глас Црногорца“, бр. 65. од 23. XI/8. XII 1908. — Доноси извјештај свога дописника са наведеног скупа у Љубљани.

⁷⁵ „Застава“, бр. 213, 26. IX/10. X 1908.

⁷⁶ Исто, бр. 220, 5/18. X 1908.

⁷⁷ Исто, бр. 238. и 239. 28 X/10. XI и 29. X/11. XI 1908.

⁷⁸ Исто, бр. 248, 7/20. XI, бр. 252, 13/26. XI 1908.

⁷⁹ Исто, бр. 249, 9/22. XI 1908.

⁸⁰ Исто, бр. 271, 8/21. XII 1908.

„Застава“ је донијела интервју који су њеном дописнику дали министар војни Мартиновић и функционер Министарства иностраних дјела Рамадановић,⁸¹ информацију о захтјеву Црне Горе да добије Спич,⁸² о односима Црне Горе и Србије.^{82a} О расположењу у Црној Гори пише у броју од 20. марта — да црногорски књаз остаје при становишту које је заузео на почетку кризе, тј. да ће употријебити све да очува мир до европске конференције. Наравно, питање је колико ће му то поћи за руком, пише лист.

Пишући о расположењу у Црној Гори лист констатује: „Расположење Црногораца је ратоборно. У читавој Црној Гори влада увјерење да из садашње кризе нема другог излаза до рата“ И закључује: „Откако је проглашена анексија Црногорци су престали обављати своје домаће послове те се само спремају за рат“.⁸³ Обавјештавајући о мобилизацији у Црној Гори лист у броју 54. од 24. марта 1909. јавља да је мобилисана сва војна сила Црне Горе, коју сачињавају 4 дивизије и 11 брдских батерија“ Пола једне дивизије већ се налази на положају према Спичу, спремна за борбу“.⁸⁴

У броју од 4. априла 1909. „Застава“ доноси чланак о државу Црне Горе након признања анексије од стране Србије, и јавља да је књаз Никола саопштио српској влади да не одобрава њен поступак и да ће он остати на свом досадашњем становишту. Међутим, београдски листови не потврђују ову вијест, закључује лист.⁸⁵

На Цетињу нијесу били задовољни политичким извјештајима „Заставе“ о догађајима у Црној Гори, а поготову првих дана послије анексије. „Цетињски вјесник“ коментарише њено писање на следећи начин: „И Новосадска ‚Застава‘ проговорила је о анексији Босне и Херцеговине, али у тону који је хиљадити коријен (да се аритметички изразимо) онога жарког темперамента којим је писала против Црне Горе“.⁸⁶

Новосадски „Браник“, орган српске Напредне слободне странке, редовно је обавјештавао јавност о догађајима у Црној Гори. Он је с нескривеним симпатијама писао о ставу Црне Горе у анексионој кризи. Ни један значајни догађај у Црној Гори овог периода није изостао а да не буде забиљежен. Тако је у броју од 20. октобра „Браник“ веома сликовито приказао ратно расположење у Црној Гори након анексије.⁸⁷ Поред тога, лист преноси интервју који је предсједник црногорске владе То-

⁸¹ Исто, бр. 252, 13/26. XI 1908.

⁸² Исто, бр. 24, 4/17. II, бр. 40, 23. II/8. III 1909.

⁸³ Исто, бр. 51, 7/20. III 1909.

⁸⁴ Исто, бр. 54, 11/24. III 1909.

⁸⁵ Исто, бр. 61, 19. II/4. IV 1909.

⁸⁶ „Цетињски вјесник“, бр. 27, 11. X 1908.

⁸⁷ „Браник“, 225, 7/20. X 1908.

мановић дао дописнику „Обзора“ на Цетињу,⁸⁸ вијести о ратним припремама Црне Горе, о редовном засједању црногорске Народне скупштине,⁸⁹ итд.

„Браник“ од 2. марта 1909. године под уводником „Црна Гора“ пише: „У данашњем лову на Балканском полуострву, у критичном положају, у којем се налази читав српски народ на Балкану, услед могућности рата Србије са Аустро-Угарском, јавна гласила у Европи слабо се баве са Црном Гором, већ увијек спомињу само Србију. Истина, Србија представља већу снагу српскога народа на Балкану, али Црна Гора ипак, мада је мала, има велики морални углед због своје вјековне заштите Српства на Балкану, па је та вјековна заштита нашла дивне напомене у оним стиховима покојног Љубомира П. Ненадовића, кад погледом на Косово за Црну Гору рече: „Кад је Србе слобода избјегла у твоје је стене прибјегла.“ Лист наставља да се „у данашњој тешкој ситуацији, која влада на Балкану, ништа не може рећи о српству а да се не спомиње Црна Гора.“⁹⁰

„Браник“ даје много простора вијестима из Црне Горе које се односе на просредовање италијанске владе на Цетињу у погледу измјене члана 29. Берлинског уговора и тим поводом изражава мишљење да ће се Црна Гора прилагодити становишту велесила у погледу укидања члана 25. Берлинског уговора.⁹¹

На крају овог кратког приказа треба посебно напоменути да су афера са хашчењем генерала Вукотића у Загребу и његова мисија у Београду били предмет опшерног извјештавања штампе свих југословенских земаља.⁹² Дијелом је о томе већ било ријечи.

Др Лука Вукчевић

⁸⁸ Исто, бр. 233, 16/29. X 1908.

⁸⁹ Исто, 13/26. I 1909.

⁹⁰ Исто, бр. 35, 17. I/2. III 1909.

⁹¹ Исто, бр. 67, 27. III/9. IX 1909.

⁹² Види сљедеће листове:

„Самоуправа“, 10/23. X, стр. 3 и 16/29. X 1908, стр. 2; „Политика“ 10/23. и 12/25. X 1908; „Трговински гласник“ 11/24. X и 15/28. X 1908; „Звоно“, бр. 107, 11/24. X 1908, бр.63, 4/17. III 1909; „Застава“, бр. 223, 9/22. X 1908; „Браник“, 10/23. X и 16/29. X 1908; „Наше јединство“, 20. X/2. XI и 25. X/7. XII 1908.